

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9.019.4:001.8(045)

Я. В. Кайманова

старший викладач кафедри психології
Краматорський інститут

ПрАт «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Н. С. Рябоконт

викладач кафедри психології
Краматорський інститут

ПрАт «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ВПЛИВ ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА НА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються соціально-психологічні характеристики викладача вищого навчального закладу, його вплив на розвиток особистості та формування психологічної культури здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: особистість викладача вищого навчального закладу, соціальна роль викладача, психологічна підготовка викладача, професійна спрямованість викладача, культура викладача, психологічна культура.

Постановка проблеми. Рішення питання якості освіти у вищих навчальних закладах вимагає вивчення ролі викладача в освіті, вплив його професійної свідомості на формування психологічної культури здобувачів вищої освіти і пов'язаних із ним вчинків у професійній діяльності. Дослідницький інтерес до розробки описово-нормативних моделей особистості викладача вищої школи формулює вимоги до змісту професійної свідомості та самосвідомості суб'єкта діяльності. Виникає необхідність виходу за межі технологічного розуміння професійної діяльності викладача вищих навчальних закладів у сферу психології його індивідуальної свідомості. Важливим напрямом досягнення зазначеної мети є створення психологічних умов, які забезпечують розвиток особистості викладача і її ведучого компонента – професійної свідомості.

Матеріали наукових досліджень дають змогу виділити багатство, різноманітність і емоційну насиченість педагогічної діяльності викладачів ВНЗ. А.О. Вербицький зазначав, що при усвідомленні викладачем своїх професійно-значущих якостей формується психологічна культура здобувачів вищого навчального закладу. Крім того, викладач переживає почуття задоволеності або незадоволеності своєю працею, емоційно переживає відповідність «образу Я» ідеальному образу себе як професіонала [3].

В.О. Сластьоніним було визначено, що у професійній роботі викладача ВНЗ специфіка про-

цесів рефлексії обумовлена багатообразними реально-практичними ситуаціями педагогічної діяльності, що вимагають від нього розвинутого уміння вірно оцінити себе, своє місце, можливості і варіанти дій, врахувати особливості свого «портрета» в очах здобувачів вищої школи [6].

На думку К.В. Астахова, самоаналіз викладача, заснований на узагальнених принципах аналізу педагогічної діяльності, розвиває у нього педагогічну рефлексію як професійну значиму якість особистості [2].

Л.Н. Макарова зазначала, що основними джерелами розвитку викладача вищих навчальних закладів є власна практична діяльність і спілкування, саме тому на процес розвитку професійної свідомості викладача і формування переконаності в особовій та професійній компетентності відповідно до цього чинять вплив дві найбільш значимі групи чинників. До однієї групи належать очікування й оцінні думки представників безпосереднього соціального оточення викладача – його колег, адміністрації, студентів. У другій групі чинників можна виділити його власні мотиваційно-ціннісні орієнтації і очікування від самого себе як професіонала, з огляду на його практичну педагогічну діяльність [4].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення психологічних особливостей особистості викладача вищого навчального закладу та їх вплив на розвиток психологічної культури здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У досягненні позитивного результату у навчально-розвиваючому виховному процесі ВНЗ провідне місце належить, безумовно, викладачу. Від його вміння організувати цей процес залежить успіх професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Соціальна роль особистості викладача безпосередньо пов'язана з його положенням у педагогічному середовищі, громадськості, суспільстві. Характерні риси особистості викладача відображають сучасне суспільство (економіку, духовність, політику, культуру). Б.Г. Ананьєв зауважив: «Особистість як суспільний індивід не є окремою (яка сама регулюється) системою, не є одиничним елементом суспільств, із сукупності яких будується і за допомогою якої функціонує суспільство» [1].

Викладач вищої школи формується і проявляється у колективі і через колектив, через найближче оточення, через суспільство. Саме суспільству потрібні фахівці з певними властивостями, здібностями, знаннями, уміннями, навичками, які вони отримують під час навчання. У такому розумінні викладач виконує соціальну функцію. Проте свої функції викладач може виконувати по-різному. Можна «жити педагогічним процесом», а можна «навчати і виховувати», що відображає ставлення педагога до своїх соціальних функцій [7].

Соціальна роль викладача ВНЗ є свідомим прийняттям, усвідомленням можливих наслідків своєї професійної діяльності і прийняттям повноти моральної відповідальності за підготовку майбутніх професіоналів. Він характеризується взаємодією з іншими людьми та, насамперед, зі здобувачами вищої освіти, колегами, громадськістю. Особистість викладача відображає певний соціальний статус, соціальне визначення, передбачає певний рівень загальнолюдської, професійної та психологічної культур. Не можна завоювати соціальну довіру і визнання, якщо викладач має низьку культуру. Педагог повинен мати високий рівень професійної і психологічної культури та бути здатним до вільних, самостійних, відповідальних дій, мати свою позицію та мораль [2].

Здорові комунікативні взаємовідносини викладача зі здобувачами вищої освіти дають йому змогу розуміти їх, їхню соціальну відповідальність як переконання, мораль, а не тільки як юридичну і дисциплінарну відповідальність. Викладачу властиві повага до студентів, сприйняття їх різних поглядів у навчанні. Він відображає не лише їх бажання, наміри, потреби, а й розвиток їх внутрішніх сил, здібностей, свідомості, які відповідають соціальним вимогам до їх підготовки.

Соціальну значущість викладач завойовує своєю працею, професійними здібностями, особистісними якостями. Для здобувача освіти викладач є не тільки наставником, порадиником, а й

носієм знань, культури, моралі, який може і хоче зрозуміти студента, допомогти йому [2].

У своїй роботі викладач має бути орієнтований на духовність, любов, віру, надію, добро, справедливість, свободу, гідність, які стають принципами його професійної діяльності, бо саме ці якості впливають на розвиток культури здобувача вищої освіти. Бездуховний педагогічний процес формуватиме інструменталістів та операціоністів. Такий процес не має умов для становлення саморозвитку духовно-зорієнтованої особистості здобувача освіти.

Діяльність викладача пов'язана із соціальним і професійним ризиком, відповідальністю за становлення особистості майбутніх спеціалістів. Професійна підготовка здобувачів вищої освіти має формувати у нього вміння діяти у злагоді з власним сумлінням. Викладач має бути здібним до сприйняття різних культур, що відкриває можливість духовного розвитку студентів [5].

В.О. Сластьонін та С.Д. Смирнов виділяють такі основні властивості викладача вищої школи: об'єктивне сприймання реальності; прийняття себе і інших загалом такими, якими вони є; негоцентричність; розвиненість творчих здібностей; діалогічна взаємодія з іншими; моральні критерії поведінки, дії; орієнтація на духовні цінності; порівняна незалежність від соціального оточення; поцінування цілей педагогічного процесу і засобів їх досягнення; діалогічність мислення; повага до намірів і бажань інших; відстоювання і впровадження у життя своїх переконань [6; 7].

Головне для викладача вищої школи – його соціальна сутність. «У процесі соціалізації особистості, – зауважує А.А. Вербицький, – певні соціальні значення і пов'язані з ними «коди» поведінки і мислення «врастають» в її свідомість. Разомі з тим особистість виступає і як індивідуальність, яка втілює у собі систему суспільних відносин, реалізує історичну специфіку цієї соціальної культури в культурі індивідуальній» [3].

На сучасному етапі розвитку суспільства становлення викладача вищого навчального закладу характеризується: зростанням професійних якостей, недиз'юнктивності, холізму, розширенням свідомості особистості, відчуттям себе частиною суспільства, частиною загальної, професійної та психологічної культури; діалог стає засобом вираження культури педагога, а діалогіка – способом мислення, світорозумінням, світосприйняттям [3].

Серед якостей викладача, які впливають на особистість здобувача вищої освіти, можна виділити такі: особисті цінності, моральність, особиста відповідальність, гідність, відчуття себе частиною суспільства і високий рівень загальної, професійної та психологічної культури, самостійність прийняття рішення, здібність у розумінні особистості студентів, розвиток їх волі у відстоюванні власних переконань.

Є.В. Астахова надає розгорнутий перелік умов і характеристик професійної діяльності і професійно важливих якостей, якими повинен володіти викладач: педагогічна спрямованість; любов до студентів; психологічна готовність до викладацької діяльності; психолого-педагогічна культура; особливості пізнавальної сфери; культура мовлення, багатство словникового запасу; виразність і світлість почуттів, «сердечність розуму»; здатність свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії, поведінку, володіти собою; терплячість, самостійність, рішучість, вимогливість, організованість і дисциплінованість; оптимізм, гуманність; об'єктивність в оцінці студентів тощо [3].

Досягнення високої майстерності у навчанні й вихованні здобувачів вищої освіти великою мірою залежить від особистісних якостей викладача. Педагогічна діяльність викладача вимагає від нього не тільки спеціальної організації і певних умінь та навичок, але й цілої низки психологічних особливостей: передавати навчальний матеріал у доступній для розуміння формі, викликати у студентів активну самостійну думку, організувати їх самостійну діяльність, керувати пізнавальною активністю, враховувати рівень розвитку психологічних можливостей. Ці здібності викладача допомагають йому активно впливати на розвиток особистості майбутніх професіоналів та формувати їх психологічну культуру [4].

М.В. Сокольська зауважує, що велике значення мають перцептивні здібності викладача, які дають йому змогу проникати у внутрішній світ майбутніх професіоналів, формувати у них психологічну спостережливості і культуру та експресивні здібності, які виражаються в емоційній насиченості, вмінні транслювати себе студентам. Правильна дикція, добре поставлений голос, дихання, узгодженість мови, міміки і жестикуляції викладача – усе це допомагає йому у професійній діяльності і має вплив на становлення здобувача вищої освіти, як кваліфікованого спеціаліста [8].

В.О. Сластьонін ставить за завдання навчати майбутніх викладачів основ педагогічної техніки: «Викладач, який професійно володіє педагогічною технікою, визначається умінням перетворювати на апарат педагогічного впливу свої емоції, голос, жест, міміку. Мова його має бути точною, переконливою, яскравою, жвавою, дієвою, образною і захоплюючою» [6].

Таким чином, психологічна культура є інтеграцією психологічних якостей, властивостей, навичок, вмінь і компетенцій педагога вищої школи. Вона є результатом не лише соціалізації й освіти, але також особистісних зусиль щодо поєднання та гармонізації власних життєвих інтересів і потреб з інтересами навколишнього світу і соціуму, здатністю до самоуправління, саморегулювання, самоконтролю, рефлексії

та ін. Високий рівень психологічної культури є одним із найбільш гармонійних психологічних утворень серед психолого-педагогічних характеристик педагога.

Висновки. Проведений аналіз дав змогу виділити такий портрет особистості викладача вищого навчального закладу, який здатен впливати на особистість здобувачів вищої освіти і формувати їх психологічну культуру та професійну компетентність: високий рівень інтелекту, професійні знання і організаторські здібності; уміння здійснювати індивідуальний підхід, спрямованість на справедливість, наполегливість, самостійність, цілеспрямованість, комунікабельність, почуття міри, педагогічний такт, товариськість, соціальна чутливість (емпатія).

Постійний саморозвиток та вдосконалення викладачем своїх професійних і особистісних якостей сприятиме відповідності свого «образу Я» ідеальному образу себе як професіонала.

Виділення психологічної культури як однієї з найважливіших складових частин професіоналізму педагога зумовлене специфікою його педагогічної діяльності, спрямованої на формування особистості, здатної як сьогодні, так і у майбутньому відтворювати й збагачувати суспільство, формувати гармонійну особистість у комплексі інтелектуальних, професійних, морально-психологічних, соціальних якостей.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
2. Астахова Е.В. Социальная характеристика кадрового потенциала высшей школы [Текст] : украинский вариант. Инновации в образовании. 2003. № 1. С. 27–51.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. М.: Просвещение, 1991. 286 с.
4. Макарова Л.Н. Развитие стиля педагогической деятельности преподавателя вуза. Педагогика. 2005. № 6. С. 72–80.
5. Семиченко В.А. Моделирование структуры педагогической деятельности. Ялта: Надія, 2000. 76 с.
6. Сластенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.
7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для слушателей фак-тов и ин-тов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов. М.: Аспект-прес, 1995. 271 с.
8. Сокольская М.В. Личностное здоровье профессионала. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2008. 303 с.

Кайманова Я. В., Рябоконт Н. С. Влияние личности преподавателя на развитие психологической культуры соискателей высшего образования

В статье рассматриваются социально-психологические характеристики преподавателя высшего учебного заведения, его влияние на развитие личности и формирование психологической культуры соискателей высшего образования.

***Ключевые слова:** личность преподавателя высшего учебного заведения, социальная роль преподавателя, психологическая подготовка преподавателя, профессиональная направленность преподавателя, культура преподавателя, психологическая культура.*

Kaimanova Ya. V., Riabokon N. S. The influence of the teacher's personality on the development of the psychological culture of applicants for higher education

The article considers the socio-psychological characteristics of the teacher of a higher educational institution, its influence on the development of the personality and the formation of the psychological culture of applicants for higher education.

***Key words:** personality of the teacher of a higher educational institution, social role of the teacher, psychological preparation of the teacher, professional orientation of the teacher, culture of the teacher, psychological culture.*